

ULUSLARARASI BAKALORYA PROGRAMI
A1 TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI DERSİ UZUN TEZİ

KATEGORİ1

“KAPİTALİZMİN ETKİSİNDE YABANCILAŞMA”

Sözcük Sayısı: 3947

Araştırma sorusu: GÜNGÖR DİLMEN’in “Canlı Maymun Lokantası” adlı yapıtında kapitalizm etkisinde yabancılaşmanın figürler üzerindeki etkisi hangi yönleriyle ele alınmıştır?

İÇİNDEKİLER

I. GİRİŞ.....	3
II. GELİŞME.....	7
II. I. FİGÜRLERİN KAPİTALİZM ETKİSİNDE TOPLUMA, KİMLİĞE VE SOSYAL DEĞERE YABANCILAŞMASI.....	7
II. I.I. JONATHAN FİGÜRÜNDE KAPİTALİZM ETKİSİNDE TOPLUMA, KİMLİĞE VE SOSYAL DEĞERE YABANCILAŞMA.....	8
II. I.II. GARSON FİGÜRÜNDE KAPİTALİZM ETKİSİNDE TOPLUMA, KİMLİĞE VE SOSYAL DEĞERE YABANCILAŞMA.....	11
II. I.III. ÇOO FİGÜRÜNDE KAPİTALİZM ETKİSİNDE TOPLUMA, KİMLİĞE VE SOSYAL DEĞERE YABANCILAŞMA.....	13
II. I.IV. WONG FİGÜRÜNDE KAPİTALİZM ETKİSİNDE TOPLUMA, KİMLİĞE VE SOSYAL DEĞERE YABANCILAŞMA.....	15
III. SONUÇ.....	18
IV. KAYNAKÇA.....	20

Araştırma sorusu: Güngör Dilmen'in "Canlı Maymun Lokantası" adlı yapıtında kapitalizm etkisinde yabancılaşmanın figürler üzerindeki etkisi hangi yönleriyle ele alınmıştır?

I- GİRİŞ

Toplum ve birey en az modern yaşamın kendisi kadar dinamik ve değişkendir. Her koşula uyum sağlamak adına evrimler geçirir, kendini daima yenileyerek olumlu ve olumsuz yönlü değişimlerden geçer. Bu süreç içerisinde bireyler, içinde yaşadıkları toplumda meydana gelen değişikliklerden etkilenirler. Yakın geçmişte gerçekleşerek güncel toplum yapısını etkilemiş değişimlerin kaynaklarından biri olan ve "Ülkelerin kendi coğrafi sınırlarını aşarak bilgi, bilim, bilişim ve teknoloji alanındaki göz kamaştırıcı ilerlemelerde, yaratıcılık yönleri ile ön safi tutma yarışmalarıdır." (Korkmaz 91) sözüyle tanımlanabilen Küreselleşme faaliyetleri; 16.yy'da temelleri atılıp 19.yy'da kurumsallaşarak toplum hayatını kökten etkileyen ve üretim araçlarının özel mülkiyetine ve kâr odaklı ekonomi anlayışına dayanan bir ekonomik sistem olan kapitalizmin benimsenip yayılmasında büyük rol oynamıştır. Kapitalist sistemde serbest piyasa ekonomisinin getirileri olan ücretli hizmet anlayışı, rekabetçi piyasa ve tüm işleyiş kararlarının sermaye sahipleri tarafından verilmesi; işveren-işçi ayrımı ve maddi gelir üzerinden gelişen sosyal tabakalaşmayı daha da keskin hale getirerek toplumun ekonomik yapısını olduğu kadar sosyal yapısını da etkilemiştir. Sosyal tabakalaşma beraberinde sosyal çözülmeyi de getirmiş ve bu durum değer yargılarının yozlaşmasına ve bireyin kendisine ve topluma yabancılaşmasına; toplumun odağını sosyal değerden sermaye ve maddi değere çevirmesine sebep olmuştur. Kapitalizm etkisinde toplum yaşamının her alanda maddiyata dayandırılması maddiyat-maneviyat çatışmasına yol açmıştır. Soyut değerler somut ölçütlere tabi tutulduğunda ortaya çıkan bu çatışma sosyal hayatta kültür ve değer kavramlarında

bozulmaların gerçekleşmesine sebep olmuştur. Toplumun referans noktası maddi değer ve maddi değer üzerinden elde edilen mutluluk kavramı haline gelmiştir.

Kapitalizmin günlük yaşama etkileri bu yüz yılda da sıklıkla eleştiri altında olan ve bir tarafta hem hammadde kaynaklarını hem de ürün işleme araçlarını ellerinde bulunduran sermaye sahiplerinin olumlu yaklaşımları; diğer tarafta ise işçi sınıfının bu ekonomik sistemde yer alma mücadelesi sonucu olumsuz yaklaşımları olacak şekilde birçok farklı görüşte ele alınan bir konudur. Kapitalizmin ana sorunlarından biri olan ekonomik getirilerinin karşısında sosyal götürülerinin yarattığı ikilem, işçiyi de iş vereni de farklı şekillerde etkilemekte ve bu nedenle de toplumun her kesiminde hissedilen çatışmalara yol açmaktadır. Kapitalizmin toplumun her kesimini etkileyen küresel bir akım olmasının altında bireysellik duygusunu ortaya çıkarması yatmaktadır. Bireye eğer isterse onun da başarabileceği, sermaye elde edebileceği ve bu sistemde rol üstlenebileceği aşılır. Bu düşünce ışığında Kapitalizm bireysellik algısını geliştirirken toplum yaşamı ve birliktelik değerleriyle bir çatışma yaratır. Bu durum Kapitalizmi sadece ekonomik ya da sınıfsal alanlarda etkileri olan bir sistem olmaktan çıkararak güncel ve küresel bir sorunsal olarak ele almanın gerekliliğine yol açar.

Toplumları ilgilendiren sorunlar sanat aracılığıyla tespit edilir, eleştirilir ve çözüm önerileri sunulur. Bu sanat dalları arasında tiyatronun ayrı bir yeri vardır. Tiyatro; toplumu, yoruma ve eleştiriye açık, sorgulamaya teşvik eden bir edebi türdür. Tiyatronun en önemli özelliği toplumda yaşanılanları tüm çıplaklığıyla topluma yansıtmasıdır. Bu yolla izleyiciye türle kendini özdeşleştirme imkânı verilir. Bu türün içerisinde yer alan absürt tiyatro, geleneksel tiyatrodan daha çarpıcı ve radikal doğasıyla bireylerin yabancılaşmasının işlenmesinde etkili bir alttürdür. Belirsizlik, güvensizlik, korku, kaygı, iletişimsizlik, çaresizlik, umutsuzluk, hayatın anlamsızlığı, yabancılaşma ve benliğin sorgulanması gibi çeşitli toplumsal ve düşünsel problemleri konu alan absürd tiyatrodaki mantığın yanı sıra sezgiler ön plandadır. Geleneksel

tiyatronun aksine; akışı ve düzeni belli, öyküsel oyun yapısına sahip olma gibi zorunluluklar absürt tiyatrodaki söz konusu değildir. Diyaloglar, olay örgüsü, dekor; yani oyunun genelini konu odaklı olması beklenmez, asıl önem verilen bu uyumsuzluktan ortaya çıkan çelişkinin sağladığı absürtlük faktörüdür. İroni, metafor, semboller ve gerçek dışılık ağır basar. Absürt tiyatronun çarpıcı olmasında görev üstlenen bu unsurların yanında türün sorun ve sıkıntıları dışı vurumu amaçlıyor olmasıyla nihilizm görüşünden etkilendiği de görülmektedir. Absürt tiyatro toplumsal sorunlara çözüm getirme kaygısı taşımaz. Bu nedenle izleyici kendi çıkarım ve değerlendirmelerini yapmakta özgür olur ve oyunla verilmek istenen mesaj, dış etkenler tarafından soğurulmadan direkt olarak seyircinin algısına ulaşabilir. Bu bağlamda kültür ve sosyal değer kavramı Güngör Dilmen'in yapıtlarında sıkça üzerinde durduğu bir konudur. Dilmen'in oyunları uluslararası sahnede tarihi birikimin toplumlar üzerindeki etkisini ele alır. Genellikle mitoloji ve tarihle temellendirilen bu sorgulamalar geniş coğrafyaları kapsar ve Dilmen'in amacı absürt tiyatrolarıyla yeryüzündeki tüm birey ve toplumların ortak sıkıntı ve duygularını evrensel bir bakış açısıyla yansıtmaktır. Güngör Dilmen, Canlı Maymun Lokantası adlı absürt tiyatrosunda kapitalizm gibi güncel ve küresel bir sistemin etkisinde birey ve toplumun; kültürlerarası sahnede topluma, kimliğe ve sosyal değer kavramlarına yabancılaşma problemini mizahi bir dille ele almıştır. Yapıtta soyutluk, düşünsellik ve hissiyata yönelimi ifade eden Doğu mistisizmi ve somut olana (kar, para) yönelimi ifade eden Batı kapitalizmi arasındaki çatışmadan yararlanılarak kapitalist Batı toplumlarında sosyal değerlerin yerini maddiyat odaklı hırsın almış olması ve bu maddiyatçı görüş ışığında gerçekleşen sosyal çözülme işlenmektedir. Batı Kapitalizmindeki ücretli hizmet anlayışında ücreti verilen yani maddi karşılığı biçilebilen her şey, sermaye sahibinin hakkı olarak görülür. Bu ilişkinin ücret tarafında kesinlik bulunurken -para-, hizmet tarafının ucu açıktır; başka bir deyişle ücreti karşılanabilen şey, herhangi bir sosyal, ahlaki ve insani kısıtlamaya uymaksızın ücreti ödeyenin hizmetinde görülmektedir.

Dilmen, oyununda bu durumu Bay ve Bayan Jonathan, oo, Ozan Wong ve Wong'un sevgilisi Matmazel Lülü figürleri üzerinden eleştirmektedir. Olay örgüsü, Kapitalizmin sıkı destekçileri olan petrol tüccarı ve varlıklı Jonathan çiftinin dünya üzerindeki farklı kültür ve lezzetleri deneyimleme istekleri doğrultusunda geldikleri Hong Kong'da canlı maymun beyni tatmak adına girdikleri bir lokantada geçmektedir. Lokantada diğer figürlerle karşılaşan çift, yenilenecek maymunun kaçması üzerini kendi beynini teklif eden Wong figürüyle girdiği pazarlıkla eserin temel izleği oluşturulmaktadır.

Yapıtlarında sembol ve metafor tekniklerini sıklıkla kullanan Dilmen, kapitalizm etkisinde gelişen sosyal yapılanmada sisteme karşı farklı görüşleri sunmak için; yapıtta yer alan figürleri toplumun farklı kesimlerinin sembolleri olarak kullanmıştır. Jonathan ailesi kapitalizm etkisinde gelişen sosyo-ekonomik tabakalaşmanın kapitalist faaliyetlerden kar elde eden, üst sınıfını temsil etmektedir. Canlı Maymun Lokantası'nda sadece kendi çıkarlarına odaklanmış Garson, kapitalist görüşü benimseyen orta sınıf ve işçi sınıfını temsil etmektedir. Trapez sanatçısı, dilenci, avcı oo kapitalist görüşü tam anlamıyla benimsemeyen, ancak yaşamını devam ettirmek kendi değer yargılarına ve düşüncelerine karşı gelerek sistemin gerekliliklerine uyum sağlama zorunluluğu taşıyan, kapitalizm çarkının en küçük dişlisi olan işçi sınıfını temsil ederken Wong, kapitalist düzende yer almayan ve bu nedenle ekonomik, sosyal ve düşünsel alanlarda çatışmalar yaşayan ve sistemin dışında kalmış bireyleri temsil etmektedir.

Yapıtın uzamın Batı Kapitalizminde yer edinebilmek adına acılı bir uyum süreci yaşayan Hong Kong'dur. Yalnızca kar ve bireysellik odaklı ekonomik sistemde, sosyal hayatta da kar dışındaki şeyler önemini yitirmeye başlamıştır. Lokantada, ücret-hizmet ilişkisinde canlı bir maymunun beyninin vahşice yenmesinin bir suç olarak görülmemesi daha da ileri götürülerek

bir insanın beyninin yenmesi bile suç sayılmamaktadır. Oyun, beyni yenmek üzere onu öldürecek satır darbesinin Wong figürünün başına doğru sallanmasıyla ani bir biçimde biter. Ölüm sahnesi ve bu olayın devamı seyirciye sunulmaz. Bu yüksek gerilim anında oyunun bitiyor oluşu absürt tiyatronun çarpıcılığını güçlü bir şekilde yansıtır. Ulusal Tez Merkezi veri tabanında gerçekleştirilen araştırma sonucunda Canlı Maymun Lokantası'na dair yalnızca bir kaynağa ulaşılması; ulaşılan kaynağın bu tezde özel olarak incelenecek kapitalizm etkisinde yabancılaşma konusu üzerinde yeterlilik göstermemesi üzerine, bu tezde yapıt bağlamında incelenecek konu hakkında akademik çeşitlilik sağlanması hedeflenmiştir. Konunun güncelliği ve konu üzerinde toplumda farklı güçlü görüşlerin bulunmasına dayanan önemi nedeniyle konu seçilmiştir. Tezde, Güngör Dilmen'in Canlı Maymun Lokantası absürt tiyatrosunda Kapitalizm etkisinde yabancılaşma kavramı toplumun farklı kesimlerini temsil eden figürler üzerinden sosyal değere, kimliğe ve topluma yabancılaşma alanlarında incelenecektir.

II. GELİŞME

II. I. FİGÜRLERİN KAPİTALİZM ETKİSİNDE TOPLUMA, KİMLİĞE VE SOSYAL DEĞERE YABANCILAŞMASI

Kapitalizmin yayılmasında da etkili olan küreselleşmeyle, toplumda bireyin bencil bir tonda kendini toplumdan ayırışmı olarak görmesi anlamına gelen bireysellik duygusu gelişmiştir. Bunun sonucunda toplum hayatında uyum ve bütünlüğün bozulmasıyla sosyal değer yargıları değişirken toplumda yabancılaşma gerçekleşmiştir. Bireyin kendini ön planda tutma isteği, kapitalizmin rekabet duygusu uyandıran serbest ekonomi anlayışıyla birleştiğinde bireysel çıkar odaklı bir sosyal yapının oluşumuna sebep olmuştur. Bu sosyal yapılanmada işveren-işçi, sermaye sahibi-çalışan ve ücret ödeyen-hizmet veren arasındaki ayrışmalar keskinleşmiş, sosyal tabakalaşma oluşmuştur. Bu sosyal yapıda, ticaret unsuru olup olmaksızın ücreti biçilebilen her şey kapitalist düzenin üretim-tüketim zincirinde yer alabilmektedir.

Sosyal değerlere maddiyat üzerinden değer biçilmesi sosyal çözülmeye yol açmıştır. Sosyal çözüme adı altında birey somutluk ve kar arayışını bulamadığı kültür bağlamında sosyal değerlerden uzaklaşırken, sosyal değer yargıları esnekleşmiş; insani ve ahlaki ölçütlere göre yapılan değerlendirmelerin yerini kar ölçütü üzerinden yapılan değerlendirmeler almıştır. Bu durum ücreti biçilebilecek her şeyin hizmet olarak hatta bir hak olarak talep edilebileceği anlayışının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Yapıtta ücret karşılığı talep edilen şey yapıt başlarında canlı bir maymun, sonlarında ise bir insanın beynidir. Dikkat edilmesi gereken iki nokta beyinleri yenilecek maymun ve insanın hala canlıyken getirilip öldürülmesi ve yenilen parçalarının beyinleri olmasıdır. Absürt tiyatro türünde metaforlar büyük önem taşır. Yazarın yapıtın isminde de söz ettiği “Canlı” olma durumu, kapitalist sistemde bireyin aslında fark edilmeden tüketiliyor oluşunu; yenen parçanın beyin olması da kültürel ve sosyal çöküntüyü niteleyen bir metafordur. Yenilecek beyinlerin daha önce hazırlanılmayıp bir şov halinde, ani ve insancıl olmayan darbelerle canlıyı öldürüp sunuluyor olması yaşayan her canlının bu kapitalist sistem içerisinde ister istemez bulunduğunu ve bu sürecin bireyi, o farkında olmadan uzun ve yavaş bir ölüme -ekonomik ve sosyal tükeniş- götürdüğünü aktarmaktadır. Bu süreçte insan ücreti verilmiş bir hizmet, bir hak haline dönüşerek kimliğine yabancılaşır. Güngör Dilmen’in Canlı Maymun Lokantası adlı absürt tiyatrosunda ele aldığı kapitalizm etkisinde yabancılaşma; sosyal değer, kimlik ve topluma yabancılaşma açılarından Bay Jonathan, Garson, Çoo ve Wong figürleri üzerinden incelenecektir.

II.I.I. Jonathan Figüründe Kapitalizm Etkisinde Toplum, Kimliğe ve Sosyal Değere Yabancılaşma

Eserde eleştirilen ana konu olan Batı Kapitalizmi ve toplum üzerindeki etkileri, başta Bay Jonathan olmak üzere Jonathan ailesi üzerinden işlenmektedir. Bay Jonathan, yapıtta dile

getirdiği idealleri ve gerçekleştirdiği davranışlarıyla Batı Kapitalizminin geldiği uç noktanın sembolüdür. Kapitalizmin oluşturduğu sosyo-ekonomik tabakalaşmadaki konumu ve iş veren-işçi dengesindeki iş veren olma sıfatıyla kapitalizmden karlı çıkan tek sosyal sınıf olarak toplumun zengin kesimini temsil etmektedir. Sosyoekonomik konumunun ona sağladığı ayrıcalık nedeniyle kapitalizmin sıkı bir destekçisidir. Bay Jonathan figürü aracılığıyla yapıtta yer verilen toplumun üst tabakası, toplumun geri kalanından kapitalist sistemde hayatta kalma mücadelesi içerisinde olmaktan ziyade kar eden kesim olma özelliğiyle ayrışmaktadır.

Yapıtta başta Bay Jonathan olmak üzere Jonathan ailesinin önemi; Batı Kapitalizminin, kapitalizmi hem eylemsel hem de ideal bağlamalarda tamamıyla benimsemiş bir bakış açısından seyirciye aktarımını mümkün kılmalarıdır. Kapitalist sistemin ana odağı olan kar kavramı göz önünde bulundurulduğunda yapıttaki dört ana figür arasından kapitalist sistemden karlı çıkan tek figür Jonathanlardır. Jonathanlar'ın aldıkları kararlar sonucundaki davranışları, yaşamı devam ettirme mücadelesinden değil doyumsuzluk duygusundan kaynaklanmaktadır. Kapitalizmin yaşamın ekonomik alanları üzerindeki etkilerinin sosyal yaşama yansımaları sonucunda Jonathanlar'daki doyumsuzluk duygusu maddi alanların yanı sıra kültür ve dini inanç gibi soyut alanlarda da kendini göstermektedir. Bu durum doğrultusunda Jonathan ailesinin Hong Kong'a yaptıkları ziyaretin amacı, farklı kültürleri tanımaktan çok doyumsuz iştahlarını yatıştırmak adına gerçekleştirdikleri bir başka eylem olmaktan ibarettir. Bay Jonathan'ın küçümser bir dille karısına adeta biriktirdikleri bir sermayeymişesine gezdikleri ülkeler hakkında "...Ülkeler, ülkeler sevgelim, gezip görmekle tükenmeyecek." (Dilmen 61) sözleri de kapitalizmin bireylerde uyandırdığı doyumsuzluk ve iştah duygularını seyirciye aktarmaktadır.

Yapıtta Jonathan ailesinin Hong Kong’da geçen maceraları boyunca maddiyat ve somutluğa dayanan bir değer anlayışını benimseten Kapitalizm ve Çin kültürünün büyük bir parçası olan soyutla (ruhani, dini, duygusal değerler) bir olmayı ifade eden Mistisizm arasında çatışmalar meydana gelmektedir. Çin Mistisizmi somutluktan uzak olduğu için Çin kültürü Bay ve Bayan Jonathan tarafından kimi zaman saçma bulunarak anlaşılammaktadır. Jonathan ailesinin maddiyatçı doğasında soyutun yerini somut olan almıştır. Jonathanlar’ın geldiği yerin kültürüne dair kapitalist görüşün yaygın olması dışında belirleyici öğelere yer verilmemiştir. Bu durum Bay Jonathan’ın geldiği ve Batı Kapitalizminin doğum yeri olan Batı’da gerçekleşmiş olan kültür ve sosyal değer yargılarının asimilasyonunu eleştirmek adına yazar tarafından bilinçli olarak yaratılmıştır. Kapitalizm etkisinde kültürün asimile olması sonucunda bireyin kültür ve sosyal değerlere yabancılaşması; Jonathan ailesinin Çin kültürü ve toplumunun sahip olduğu sosyal değerler karşısında gösterdikleri ırkçı olarak nitelendirilebilecek, genelleyici söylemleri aracılığıyla seyirciye aktarılmıştır. Bay Jonathan’ın yeteri kadar bilgisi ve deneyimi olmadan üstten bakan tanrısal bir bakış açısıyla sarf ettiği ve yapıt boyunca tekrarlanan “Çinliler çok zekidir.” (Dilmen,6) genellemesi bu duruma örnektir.

İnsanın doğasında bulunan çabalama ve mücadele ortadan kalkınca maddi geliri üzerinden elde ettiği sosyo-ekonomik üstünlüğü kişinin bireylik algısını etkileyebilir. Özellikle yapıtın sonlarına doğru Bay Jonathan üzerinden bireyin kimliğine yabancılaşması seyirciye çarpıcı bir şekilde aktarılmaktadır.

Sizin kaç çocuğunuz var, Bay Wong, en küçüğü kaç yaşında?

En büyüğü, ortancası? Benim bir ordu çocuğum var

çölde güneşin altında, denizlerde dev tankerlerde

renk renk derili koca bir ordum var,

ben onların babasıyım, bana taparlar Tanrı gibi. (Dilmen, 66)

Bay Jonathan; işçilerini bireyler olarak değerlendirmemekte, onları küçümsemeyerek sahip olduğu mallarla eş tutmaktadır. Bu noktada yazar kapitalist düzende üst sınıfın toplumun geri kalan kesimine yabancılaşmasını eleştirmektedir.

Bireylerin sosyo-ekonomik konumlarının onlara sağladığı güç algısı, figürlerin “birey” kimliğiyle çatışmakta ve bunun sonucunda kendilerini birey üstü, tanrısal figürlerle eş tutmaları gerçekleşmiştir. Batı’dan olmaları dışında kendi ülke ve kültürlerine dair fazla bilgiye yer verilmeyen Jonathan ailesiyle ilgili kesin olarak belirtilen tek manevi özellik Hristiyan olmalarıdır. Bu dinin temelinde yer alan üçlü inanç (baba-oğul-kutsal ruh) göz önünde bulundurulduğunda Jonathan figürünün “*ben onların babasıyım*” (Dilmen, 66) sözü üstünlük algısını daha da uç bir noktaya taşımaktadır. Yazar’ın “Baba” metaforunu kullanımı Bay Jonathan’ın Hristiyanlık inancı ışığında kendini tanrılaştırdığına kanıt sunarken aynı zamanda da bireyin nasıl insan kimliğinden yabancılaştığının işlenmesinde de çarpıcı bir etki yaratmıştır.

II.I.II Garson Figüründe Kapitalizm Etkisinde Topluma, Kimliğe ve Sosyal Değere Yabancılaşma

Kapitalizmin kar odaklı ekonomik sistemi toplumsal hayatta işçi-iş veren ayrımının kesinleşmesine sebep olmuştur Garson figürü yapıtta işçi sınıfını temsil etmektedir. Garson figürünün kapitalizm anlayışının doğasında kazanç için uyum sağlama yatmaktadır. Figür, Çoo ve Wong gibi kapitalist görüşün yarattığı sosyal değerlerde yozlaşmanın farkındadır, ancak mevcut duruma uymanın ve göz yummanın hayatta kalmaya devam etmenin tek yolu olduğunu

bilmektedir. Bu durum Garson figürünü kapitalizmi destekliyor olmasına rağmen Jonathan'lardan ayırır çünkü garson bu sistemden kazançlı çıkan taraf değildir. Kapitalist sistemde yaşamını devam ettirebilmek ve kazanç sağlamak adına uyum sağlamak mücadelesindedir.

Garson hizmet sektöründeki yerinin farkındadır ve müşteri memnuniyeti adı altında vicdanı bir kenara bırakarak sadece maddi kazancına odaklanmıştır. Kendi kültürünü sunma çabası içerisinde ve turistik faaliyetler adı altında gerçekleşen kültürünün sömürülmesine göz yummaktadır. Dilmen, Garson figürü üzerinden bireyin topluma ve sosyal değerlerine yabancılaşmasını, kapitalist görüşe boyun eğmiş hizmet sektörünün bakış açısından işlemektedir. Garson kültürünü, kazancı için bir araç olmaya indirgemıştır. Jonathan ailesinin Çin kültürüyle ilgili söylemlerine sessiz kalarak, söylemleri destekleyerek kazancı uğruna toplumundan ayrılmıştır. Bireysellik akımı ışığında gelişen topluma yabancılaşma, Garson'un kendini Çin toplumunun bir parçası olarak görmektense tek odağı para kazanmak olan tekil bir birey olarak görmesiyle gerçekleşmiştir.

Garson için alacağı ücret canlı maymunların vahşice ücreti ödeyenlerin zevki için yenmesine karşı çıkacak olan uygarlık ve insancılık değerlerini gölgede bırakmıştır. Garson sonunda bireysel kazancı gözeterek canlı bir varlığı bir hizmet olarak görebilmekte hatta bir insanı bile ücreti ödendiği takdirde servisi temin edilebilecek bir ürün olarak düşünebilmektedir. Wong'un maymunun yerine kendi beynini teklif etmesinin ardından bir ücrette anlaşıldığında Garson artık Wong'u bir insan olarak görmeyi bırakmıştır. "Onu hala Bay Wong olarak görüyor da ondan." (Dilmen 72) Garson figürü için Wong, tıpkı lokantada canlı canlı katledilip yenen maymunlar gibi, yalnızca bir işten, bir para kaynağından ibarettir. Uygarlık, medeniyet ve insaniyet gibi değerler Garson'a para kazandıran şey değildir. Garsonun sistemdeki yeri

hizmet etmektedir ve Wong artık üzerinde ücreti olan bir üründür. Garson'un ana odağı olan maddi kazancı için bu sistemdeki rolü, ücreti ödenen hizmeti temin etmektedir ve bu arz-talep ilişkisinde toplumsal değerlerin ve sosyal yozlaşmaya duyduğu bilincin yani kimliğinin önemi kalmamıştır.

II.I.III Çoo Figüründe Kapitalizm Etkisinde Topluma, Kimliğe ve Sosyal Değere Yabancılaşma

Toplumda yaşamın sürdürülebilirliği için kapitalist zincirin içinde yer alma zorunluluğu bulunmaktadır. Birey yaşamsal ihtiyaçlarını karşılayabilmek için, sisteme katkı sağlaması gerekirken aynı zamanda da sistemin sosyal gereksinimlerini üstlenmek zorunda kalmıştır. Bu zorunluluk altında yaşamını sürdürürken, öz değerleriyle çatışma içerisinde kapitalist tutuma hizmet eden bir sosyal sınıf doğmuştur. Bu sınıf kapitalist zincirin alt tabaklarında bulunan işçi sınıfını kapsamaktadır. Bu sosyal sınıfta bulunan bireyler yapıtta; sık sık işini, dinini ve değer yargılarını değiştiren Çoo figürüyle temsil edilmiştir. Yapıtta avcı olan Çoo figürünün lokantadaki diğer figürler ile arasında gerçekleştirdiği diyaloglardan Jonathan ailesi ve Garson figürleriyle aynı kapitalist görüşte olmadığı çıkarımı yapılabilmektedir. Bu figürler üzerinden seyirciye yansıtılan hırs, maddiyat odaklı bakış açısı ve rekabet duygusu yerini; Çoo figüründe umutsuzluk, çaresizlik, yorucu ve sonuçsuz çaba, tutunamama ve kaygı duygularına bırakmıştır. Çoo lokantada olup bitenlerin uygarlık dışı olduğunun bilincindedir, ancak bu durum onu maymunları yakalamak ve canlı bir şekilde yenmeleri için lokantaya getirmekten alıkoymamaktadır. Bu durumda Çoo değer yargılarıyla çatışma halindedir ve bilinçli olarak değer yargılarının aksi yönünde davranarak kimliğine ve sosyal değere yabancılaşmıştır. Çoo figürü, sistemin oluşturduğu toplumsal yozlaşma ve sosyal değerlere yabancılaşmanın farkındadır ve bu durumu desteklememektedir, ancak yaptığı işle kapitalist sistemin içinde yer almaktadır.

Çoo, ait olduğu işçi sınıfının kapitalist görüşlerini taşıması nedeniyle aidiyet ve toplumla yabancılaşma sorunu yaşamaktadır. Yapıtta, Çoo'nun uyumsuzluğu ve bundan dolayı ekonomik sistem içerisinde yükselemiyor oluşu figürün sürekli meslek, din ve görüş değiştirmesine yol açmaktadır. Gerek Çoo'nun karısının Çoo'nun onu tutamamasından kaynaklanmış olan ölümü, gerekse Çoo'nun hayatının merkezine koyduğu ideası olan Zonk Zonk böceğini yakalamak olsun, Çoo figürü "tutmak" fiiliyle özdeşleştirilmiştir. Dilmen'in tutmak sözcüğünü kullanmaktaki amacı Çoo üzerinden temsil edilen sosyal grubun kapitalizmin getirdiği statükocu, dogmatik ve ekonomi odaklı sınıfsal yapıda tutunamayan, hayatta kalmaya çalışan ve mücadele içerisinde olan durumlarına ışık tutmaktır. Bu sosyal grup, Çoo figürünün meslek ve din değiştirmesi gibi çeşitli yollar deneyerek, ekonomik olarak bağlanmak zorunluluğunda kaldıkları sisteme ellerinden geldiğince tutunmaya çalışmaktadır. Bu amaçla farklı yöntem ve deneme süreçleri gerektiren bu çaba ana ihtiyaç olan tutunmanın tersi olacak şekilde sürekli bir değişim ve dönüşüm ile sonuçlanmakta ve amacına asla ulaşamamaktadır. Absürt tiyatro dalının temelinde yatan nihilistik gelecek kaygısı ve çaresizlik duyguları yazarın kullandığı şiirsel anlatımlarla birlikte Çoo figürü üzerinden etkileyici bir şekilde seyirciye sunulmuştur. Çoo'nun benimsemediği kapitalist görüş içerisinde kendi değer yargılarıyla çatışarak kendisinin de insanlık dışı ve uygar olmayan olarak gördüğü maymunların canlı canlı yenmesi olayında maymunları yakalayıp lokantaya getiren kişi olarak rol oynuyor olması figürün benliğine yabancılaşmasını göstermektedir.

Çoo çatışmasında kurtuluşunu ve varoluş amacını asla yakalayamadığı bir Zonk Zonk böceğiyle bağdaştırmıştır.

Sanki her şeyi yakalamışım da bir Zonk Zonk kalmış.

Onu da bir ele geçirseymişim her şey tamam olacakmış

Hem elime geçirdim bi an için ve beni soktu

...

Aaa, eriyor Zonk Zonk... eridi gitti, geriye küf gibi bir şey

kaldı hışır hışır, o da parmaklarımın arasında dağıldı yitti.

Yine o kuşku düştü içime, Zonk Zonk'u yakaladım mı diye

ama bereket, herifin ölüsünü uzatmışım yere.

Zonk Zonk gerçekten yakaladığım tek şeydi

ama belki de hiçbir şeydi. (Dilmen, 58-59)

Çoo vicdanını rahatlatılabilmek adına Zonk Zonk böceğini yakalayabilmeyi çözüm olarak görmektedir; ancak hizmet ettiği kapitalist sistemde bu çabası ve vicdanı ona zarar vermekte, onu sistemde yükselmekten alıkoymaktadır. Çoo'nun, tıpkı yakaladığında dağılıp giden Zonk Zonk gibi vicdanını rahatlatma arayışı da asla sonuçlanamayacaktır; kapitalist sistemde yer alındığında vicdan ve insanı değerler anlamsız kalacaktır. Düzenin ondan bağımsız da devam edeceğinin bilincinde olan Çoo, uyum sağlama adına benliğini ve vicdanını yok saymak ve sosyal değer yargılarına yabancılaşmak durumundadır. Yazar tarafından diyaloglar yerine şiirsel monologların kullanımı, Çoo figürünün Jonathan ve Garson'a göre mistisizm ve soyuta daha yakın olmasını okuyucuya aktarmıştır.

II.IV. Wong Figüründe Kapitalizm Etkisinde Topluma, Kimliğe ve Sosyal Değere Yabancılaşma

Kapitalizm etkisinde gelişen toplumlarda; sistemi onaylamayan, sorgulayan sistem dışında kalan sosyal sınıf yapıtta Ozan Wong figürü üzerinden işlenmiştir. Wong; Çoo ve Garson

figürlerinin aksine ne pahasına olursa olsun kapitalist düzene uyum sağlama mücadelesi içerisinde değildir. Sosyal değerlerin yozlaşmasına ve kimlik kavramının bireysellik adı altında silikleşmesine göz yumamayan Wong, insanın doğasında bulunan varoluşun sınırı temsil etmektedir. Bu sınırın bir tarafında sisteme ayak uydurmak adına benliğini yitirmek ve hayatına devam etmek varken, diğer tarafında da çarpıcı ve kan donduran bir gerçek olan yok olmak vardır. Toplumunu tam anlamıyla etkisi altına almış kapitalist sistemde, sistemin ideallerini ve para odağını benimsememiş olan birey, sistemin dışında kalmakta ve varlığını sürdürmemektedir. Wong dünyada, şehrinde, lokantada olup biten olayların anlamsızlığının bilincindedir. Lokanta her canlı maymun yemek adına ziyaret edildiğinde orada bulunmakta ve olup bitenleri acı bir gülümsemeyle içler acısı bularak izlemektedir. Wong figürü yapıt boyunca çoğunlukla içinde yaşadığı zaman zaman da şiirleriyle dışa vurduğu bir buhran ve ıstırap içindedir. Bu huzursuzluğunun sebebi canlı yaşamına nasıl kısıldığını, para için nasıl yer şeyin yapılabildiğini kendine yediremiyor olmasıdır. Wong yapıtta Çin Mistisizminin sembolü olarak yer almaktadır. Yaptığı iş ozanlıktır ve kafasında sürekli düşünceler dolaşmaktadır. Sosyal değer, kültür ve insancılık üzerine kendi içinde verdiği bu düşünsel savaşlar; kapitalist sistemde soyutluğa yönelten ve maddiyattan uzaklaştıran mistisizmin barınamıyor oluşunu seyirciye aktarmaktadır. Wong sistemde yer almadığı için topluma yabancılaşmıştır. Bunun sonucunda davranışları Wong, çevresindekiler tarafından anlaşılammaktadır, davranışları ve düşüncelerine delilikten ibaret gözüyle bakılmaktadır. Çoo'nun, Wong'un yapıt sonundaki kendini maymunun yerine teklif etmesi sonrasında oturtulduğu kafesin içinden sadece başının dışarda kalması sonucu ortaya çıkan görüntüye yaptığı yorumu da Wong'un yaşadığı iç çatışmanın kapitalist toplum tarafından anlaşılmadığına örnektir. *“Wong'un yazgısıdır kafasını dar geçitlerde bulmak.” (Dilmen, 71)*

Wong şahit olduğu sosyal yozlaşmaya uyum sağlamanın kabullenmekten geçtiğinin bilincindedir ancak bunu bir türlü başaramamaktadır. Bu süreçte uyum sağlamanın Jonathan ve Garson gibi sosyal değerleri bir kenara bırakıp yalnız para odaklı bir doyumsuzluğa kendini hapsetmek anlamına geleceğini bilmektedir; fakat Wong zaten düşüncelerine hapsolmuş bir durumdadır ve bunun üzerine diğere seçeneğinin kapitalist sisteme uyum sağlamak adı altında gerçekleşecek olan bir başka hapsoluş olmasını kendine yedirememektedir. Acımasızlık, sahtekarlık, bencillik gibi duygulara kendini hapsetmekle; başarısızlık, toplumun dışında kalma ve olan bitene göz yumma arasında vereceği savaşa daha fazla dayanamayarak acı bir gerçekle yüzleşmiştir. Bu gerçek, savaştan tek kurtuluşun kendini sistemden tamamen çıkarmaktan geçtiğidir. İçinde yaşadığı sisteme daha fazla dayanamayarak kafasındaki onu ıstırap içerisinde tutan sesleri susturmak için yenilecek maymunun yerini almıştır.

“Maymun kafes arası

oylattım mandalını

fırladı kaçtı çapkın

bende kaldı karası” (Dilmen, 50)

Wong yenilmesi için yakalanan maymunun kaçışına sebep olduğunu itiraf etmiştir. Maymunun yerini almak, beyninin onu bu hale sokan kapitalizmin yapıttaki sembolleri olan Jonathan ailesi tarafından yenmesi, Wong için tek kaçış yoludur. Kendini sistemden çıkarmak için sistemde bir ürün haline gelmeyi seçmiştir. Böylece artık birey kimliğine yabancılaştırılmaktadır.

Birkaç dakikalık bir zevk bu bizim için.

Doğrusu ozanlığınıza diyecek yok, (Gülerek)

Ama iyi ozan olmanız beyninizim lezzetini arttırmıyor ya.

Basit bi maymun daha ucuza gelebilirdi

İyi ki kaçtı hani. Lütfen anlayın

Sizinle özgür bir insan gibi konuşuyorum...

Ta çeki sununcaya dek. (Dilmen, 52)

Jonathan'ın, temsil ettiği kapitalist sistemde ücretini verdiği bir ürün haline geldiğinde Wong, artık bir insan olmayacaktır.

III. SONUÇ

Güngör Dilmen, “Canlı Maymun Lokantası” adlı absürt tiyatro oyununda küreselleşme hareketleri sonucunda dünyanın dört bir tarafını saran kapitalizmin etkisinde sosyal değer, kimlik ve topluma yabancılaşma sorununu; toplumda meydana gelmiş olan sosyo-ekonomik tabakalaşmanın her bir kesimi içerisinde değerlendirmiştir. Kazanç odaklı serbest bir ekonomi anlayışı olan kapitalizm yalnızca ekonomik değil sosyal alanlarda da etkisini göstermiştir. Bireyin sürekli kar ve kazanç için yarışıyor olma durumu toplum yaşamında rekabet ve hırs duygularının belirginleşmesine sebep olmuştur. Bireyin içinde bulunduğu toplumda gerçekleşen değişimlerden etkilenmesinin kaçınılmazlığı ışığında; kazanç ve paranın kapitalist görüşle beraber kazandığı önem ve bu hırs duygusu, bireysellik algını güçlendirirken toplumda soyut kavramlara yabancılaşmanın gerçekleşmesine yol açmıştır.

Sosyal değere yabancılaşma sorunu, kapitalizm sonucunda bireylerde gelişen hırs ve doyumsuzluk duygularının sosyal değerlerin yerini alması sonucu ortaya çıkmıştır. Bu durum, yapıtta mistisizm ve kapitalizmin çatışması üzerinden işlenerek, manevi değerlerin maddi değerlere görece anlamsız bulunması ve bu nedenle manevi değerlerden uzaklaşılması ile sonuçlanmaktadır. Topluma yabancılaşma sorunu ise, kapitalizmin oluşturduğu bireysellik duygusu sonucunda bireyin kendini toplumdan ayırılmış görmesi üzerinden işlenmiştir. Bu

sorun, kapitalist düzende uç şekillerde gerçekleşmektedir. Bir uçta birey kapitalizmi destekleyerek maddi üstünlüğünü sosyal bir üstünlük olarak görmekte ve kendini toplumdaki ayrıştırmaktadır. Diğer uçta ise birey; toplumda sosyal, ekonomik, düşünsel her alana yayılmış olan kapitalist görüş çerçevesinde sosyal değerlerin yozlaşmasına göz yumamayı içerisine bulunduğu toplumdaki farklı bir görüşte olduğu için kendini ayrıştırmış hissedebilmektedir. Günümüz toplumunun alegorik bir şekilde aşırı kaçmayan abartılarla topluma geri yansıtıldığı yapıtta, toplumda baskın bir şekilde bulunan kapitalist idealleri paylaşmayan birey, toplumun dışında bırakılmaktadır. Kimliğe yabancılaşma sorunu ise, bireyin para ve kazanç uğruna kendi yargıları ve vicdanıyla çelişkiye girmesi üzerinden işlenmektedir. Toplumda ekonomik kazanç odağına geçilmesiyle birey ekonomik statüsü üzerinden değerlendirilmektedir. Bu durum, bireyin benlik algısının da kendini sosyo-ekonomik konumu bağlamında değerlendirmesine neden olmuştur.

Yapıtın teknik özellikleri incelendiğinde başlarda kısa diyaloglar sonlarda uzun monologlar ve şiirler şeklinde yer verilen konuşmalar seyircinin ilgisini oyun boyunca sahnede tutmak adına işlev görürken tiyatro türünün özelliği olan çarpıcı anlarda parantez içi açıklamalarla belirtilen ışık kullanımı da bu duruma yardımcı olmuştur. Yazarın yapıtın seyirci üzerindeki etkileyciliğini arttırmak adına kullandığı bir başka yol da yapıtın olay örgüsünün doruk noktasında ani bir şekilde bitmiş ve olayların devamını seyirciye sunulmamış olmasıdır. Bu noktada izleyici, Absürt tiyatrunun çarpıcı olma özelliğine yakışır bir şekilde biten oyunun sonunda, kapitalizmin günümüz yaşamı üzerindeki etkilerinin nereye gideceğini sorgulamakta kendileriyle baş başa bırakılmaktadır. Güngör Dilmen'in toplumun alegorik yansıması olan *Canlı Maymun Lokantası* yapıtını yazmaktaki amacı; kapitalizmin etkisi altındaki toplumu, topluma geri yansıtarak izleyicinin, yapıttaki figürlerde kendinden bir şeyler görmesini ve kapitalizmin modern yaşam üzerindeki etkilerinin gerçekliğine uyanmasını sağlamaktır.

IV. KAYNAKÇA

Dilmen, Güngör. *Canlı Maymun Lokantası*. 2.bs. İstanbul: Mitos-Boyut Tiyatro Yayınları, 2019

Korkmaz, Zeynep. “Günümüz Dünya Koşullarında ve Küreselleşme Sürecinde Kültürün Yeri ve Türk Dünyası”. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi* .20 (Yıl) :91

İlhan, Süleyman “Yeni Kapitalizmin Karanlık Yüzü: İnsanlık ve Ahlakilik Söylemlerinin Sahiciliği zerine”. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* .17 (2007) :283-306

Holton, R. J. *Kentler, Kapitalizm ve Uygarlık*. Ankara: İmge Kitapevi, 1999

Adanır, Oğuz. *Kapitalizm ncesi Evrensel Kültür/ Zihniyetten Günümüze Osmanlı ve tekiler*. İzmir: Dokuz Eylül Yayınları, 2004

nalın, Dilara. *Modern insanın trajik hayatına katlanabilmesinin bir yolu olan kara komedi ve bu bağlamda Behiç Ak'ın Tek Kişilik Şehir ve Güngör Dilmen'in Canlı Maymun Lokantası oyunlarındaki garson karakterlerinin incelenmesi*. 2016. Bahçeşehir Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi.